

LAIKINOSIOS VYRIAUSYBĖS VEIKLOS VERTINIMAI

JUOZAS AMBRAZEVIČIUS-BRAZAITIS. APIE LAIKINOSIOS VYRIAUSYBĖS DARBĄ

Pirmas laikinosios vyriausybės uždavinys buvo – pastatyti atvykstančius vokiečius prieš įvykusį faktą, kad Lietuva yra nepriklausoma ir jos vyriausybė jau yra atstačiusi tvarką įstaigose bei įmonėse. Teko tad skubiai papildyti vyriausybės narių sudėtį administracijos reikalui. [...]

Antras vyriausybės uždavinys buvo atpalaiduoti kraštą nuo sovietinio režimo pėdsakų. Formaliai atpalaiduoti nebuvo sunku. Lietuvos įjungimo į Sovietų Sąjungą juk lietuvių visuomenė nepripažino ir jį laikė pasibaigus su sovietinės okupacijos dingimu. Sukilimo faktas dar aktyviai pabrėžė atsikratymą nuo bolševikinės okupacijos ir jos sistemos. [...]

Tačiau gyvenime teko susidurti su eile sovietinių įstatymų, kuriais buvo tvarkomas praktinis gyvenimas ir kuriais įstaigos buvo sukurtos ar panaikintos. Vyriausybei teko skelbti atskirus sovietinius įstatymus negaliojant, gražinti įstatymus, veikusius Lietuvoje prieš okupaciją, o kur gyvenimas reikalavo, teko leisti naujų potvarkių. Jais buvo griežtai atsiribota nuo sovietinių gyvenimo formų. [...]

Atsiribodama nuo Sovietų Sąjungos ir jos gyvenimo formų, laikinoji vyriausybė nieku nesiangazavo Vokietijos atžvilgiu. To ypačiai vengė, nežinodama, koki santykiai yra Berlyne tarp min. pirmininko [K. Škirpos] bei užsienio reikalų ministerio ir Vokietijos vyriausybės. Tad tenkinosi dviem aiškiais pasisakymais: pasisakymu už Lietuvos nepriklausomybę, pritarimu Vokietijos kovai prieš bolševizmą.

Trečias vyriausybės siekimas buvo pasireikšti su savu socialiniu veidu. Ūkiniame gyvenime, pabrėždama privatinės nuosavybės ir privatinės iniciatyvos principą, ji betgi neišleido iš akių socialinės lygybės reikalo. Rūpindamasi šalinti socialinės nelygybės pagrindą, privačios nuosavybės dydį apribojo; pvz. žemės ūkyje vietoj Steigiamojo Seimo nustatytos normos 80 ha, o vėlesniais laikais pakeltos iki 150 ha, laikinoji vyriausybė nustatė 50 ha [...]. [...]

Tačiau ir laikinosios vyriausybės socialinei programai vykdyti ir pačiai vyriausybei išsilaikyti greitai paaiškėjo kliūtys, pastatytos vokiečių reicho.

Brazaitis J. *Vienų vieni*, Vilnius: „Vilties“ spaustuvė, 1990, p. 77–80.

ARŪNAS BUBNYS. LAIKINOSIOS VYRIAUSYBĖS REIKŠMĖ

LV [Laikinosios vyriausybės] *de jure* nepripažino nei Vokietija, nei jokia kita pasaulio valstybė. Bet mums svarbu tai, kad Lietuva parodė, jog jos tikrasis tikslas buvo atkurti savo valstybę, o ne talkinti vokiečiams. LV nieko nebuvo žadėjusi Vokietijai, ji tik, siekdama pati išsisaugoti ir atkurti Lietuvos valstybingumą, buvo pareiškusi pritarianti Vokietijos kovai su bolševizmu. Bet tai buvo daugiau taktinis manevras, negu rimtas pažadas stoti į kovą su SSRS. Bolševizmo tuo metu Lietuvoje nebebuvo, ir lietuviai nematė jokio reikalo dėti savo galvas Rytų fronte už Vokietijos pergalę kare su SSRS. Nacių okupacijos istorija parodė, kad Vokietijai nepavyko Lietuvoje mobilizuoti didesnių karinių pajėgų ir pasiųsti jų į frontą.

Dviejų totalitarinių valstybių dvikovoje Lietuvos tautinės jėgos turėjo savo savarankiškų politinių tikslų, kurių tuomet negalėjo įgyvendinti, nes lietuvių tauta be jokios didžiųjų valstybių paramos pati to negalėjo padaryti.

LV per šešių savaitių veikimo laikotarpį įstengė atkurti Nepriklausomos Lietuvos administracinę struktūrą (apskričių, valsčių ir miestų savivaldybes, suorganizavo policiją), išleido per 100 įvairaus pobūdžio įstatymų, nutarimų ir potvarkių. Šis darbas buvo nuveiktas ypatingomis sąlygomis – trūkstant lėšų ir priemonių, stengiantis įveikti okupacinės karinės ir civilinės valdžios daromas kliūtis.

Bubnys A. *Vokiečių okupuota Lietuva (1941–1944)*. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 1998, p. 57–58.

KĘSTUTIS K. GIRNIUS. LIETUVOS LAIKINOJI VYRIAUSYBĖ

1941 m. sukilimo ir Lietuvos laikinosios vyriausybės (LLV) vertinimas yra nepaprastai opus naujausių laikų Lietuvos istorijos klausimas. Kai kuriems sukilimas yra vienas juodžiausių Lietuvos istorijos momentų, uvertiūra į masinį žydų žudymą, prie kurio prisidėjusi marionetinė LLV. Kitiems Birželio sukilimas yra penkiasdešimt metų trukusio pasipriešinimo okupacijai pradžia, nepriklausomybės ilgesio išraiška, o LLV verta pagarbos, nes itin sudėtingomis sąlygomis prisiėmusi atsakomybę už valstybės likimą, mėgindama atkurti Lietuvos suverenumą.

Vieningos nuomonės nėra ir turbūt niekada nebus, bet verta rimtai nagrinėti LLV skiriamus priekaištus, stengtis nustatyti, ar jie pagrįsti. [...]

[...] LLV paskelbė Lietuvos nepriklausomybės atkūrimą, nepaisydama Vokietijos norų, o ne juos įgyvendindama. Vokiečiai neleido Kaziui Škirpai grįžti į Lietuvą, bet jam taikė namų areštą Berlyne dėl jo neslepiamo ketinimo siekti Lietuvos nepriklausomybės. Hitleris išsikvietė Tiso ir ne kartą su juo kalbėjosi. Vokietija pokalbius su LLV patikėjo atsakingam, bet ne pirmo rango SD pareigūnui Heinzui Graeffe'ui ([...]). Kitas neoficialus derybininkas buvo Peteris Kleistas, dirbęs Ribbentropui Užsienio reikalų ministerijoje, vėliau Rytų ministerijai, taigi kitas atsakingas, bet ne pirmo rango pareigūnas. Graeffe pirmiausia reikalavo, kad LLV išsiskirstytų, vėliau nesėkmingai siekė įtikinti LLV tapti patikėtinių taryba.

Taigi LLV nebuvo marionetinė vyriausybė, kurią vokiečiai sukūrė, palaimino ir oficialiai pripažino. Naciai neleido numatytam ministrui pirmininkui eiti savo pareigų, vengė oficialių kontaktų su LLV, jos formaliai nepripažino, trukdė jai dirbti. Vokiečiai nesuteikė valdžios vadelių LLV, bet žlugdė jos siekį valdyti Lietuvą. Taip nebendruoja marionetinė valdžia ir jos šeimininkas. Statytiniui valdžia suteikiama, o ne atimama, stengiamasi jį sustiprinti, o ne pakirsti.

[...]

LLV kadro politikos pasekmės nebuvo vienareikšmės. Valdžios struktūros buvo atkurtos, šalinami sovietų okupacijos padariniai. Bet naciai panaudojo kai kurias atgaivintas institucijas savo planams įgyvendinti. Kariniai daliniai, tuėję tapti Lietuvos kariuomenės užuomazga, buvo pertvarkyti į policijos batalionus, dalyvavo žydų žudynėse Lietuvoje ir už jos sienų. Nacių pataikūnai užėmė aukštas pozicijas saugumo policijoje. Holokauste dalyvavo ir savivaldybių pareigūnai.

[...]

LLV turėjo mėginti kreiptis į tautiečius, net ir kaip nors aptakiai ragindama nedalyvauti nusikaltimuose prieš savo piliečius. Ar protestuodami prieš vokiečių veiksmus LLV nariai turėjo *in corpore* atsistatydinti? Dabar, žinodami kas įvyko, galime teigti, jog tai būtų buvęs geriausias sprendimas. Tada tvyrojo nežinia, o naciai jau buvo sutelkę voldemarininkus ir kitus radikalus, pasiryžusius uoliai vykdyti nacių įsakymus ir lietuvių vardu palaiminti nacių valdymą. Antra vertus, reikia skeptiškai vertinti mažesnio blogio argumentą, kuriuo pateisinami juodi darbai, teigiant, kad mane pakeitę asmenys būtų buvę dar piktesni. Gal – pabrėžiu, – gal LLV galvojo, kad įgijusi realią

valdžią galės įvesti tvarką ir tada užtikrinti žydų apsaugą. Bet kuriuo atveju jai nepasisekė deramai įvertinti Lietuvos žydams rengiamo likimo.

Girnius K. K. „Lietuvos laikinosios vyriausybės klausimu“, in: *Naujasis Židinys–Aidai*, nr. 8, 2012, p. 510–513.